

VICENÇ M. ROSSELLÓ I VERGER

## UNA TRAÇA MILITAR DE LA SERRA DE TRAMUNTANA DE MALLORCA AMB MOLTA POR DELS TURCS (1594)

### RESUM

L'any 1594, en ocasió de l'amenaça d'una armada turca que voltava per Sicília, s'organitza l'evacuació de la població "inútil" de l'illa de Mallorca per concentrar-la en determinats indrets de la serra de Tramuntana, fàcilment protegibles. Es tractava de 70.000 persones (dones, infants i majors de 60 anys) que calia moure i alimentar. El virrei ordena un reconeixement de la Serra del qual ja es coneixia una traça o mapa, aixecada per Antoni Verger. Ara es comenta i transcriu junt amb la documentació que l'acompanya a l'Arxiu de Simancas.

PARAULES CLAU: Serra de Tramuntana, Mallorca, Mapa militar segle XVI

### RESUMEN

El año 1594, con motivo de la amenaza de una armada turca que merodeaba por Sicilia, se organiza la evacuación de la población "inútil" de la isla de Mallorca a fin de concentrarla en determinados lugares de la serra de Tramuntana, fácilmente protegibles. Se trataba de 70.000 personas (mujeres, niños y mayores de 60 años) que había que desplazar y alimentar. El virrey ordena un reconocimiento de la Serra cuya traza o mapa, levantado por Antoni Verger, ya era conocida. Ahora y aquí se comenta y transcribe junto a la documentación que lo acompaña en el Archivo de Simancas.

PALABRAS CLAVE: Serra de Tramuntana, Mallorca, Mapa militar siglo XVI

### ABSTRACT

In 1594, due to the threat of a Turkish army prowling around Sicily, the evacuation of the most defenseless population of the island of Mallorca was organized. The idea was to concentrate it in some places of Serra de Tramuntana, which were easy to be protected. 70,000 people (women, children and people over 60) had to be moved and fed. The viceroy ordered an examination of Serra de Tramuntana, which had already been surveyed previously by Antoni Verger, who draw a map of this area. In this paper we analyze this map, and the documents related to it found in the General Archive of Simancas.

KEY WORDS: Serra de Tramuntana, Mallorca, 16<sup>th</sup> Century Military Map

### ELS DOCUMENTS

No he descobert res de nou. Fa molts anys que el mapa o croquis defensiu que ara es presenta està publicat —en una mediocre reproducció, és vera— al catàleg de l'Arxiu de Simancas (1978) i més tard uns col·legues geògrafs l'hi van dedicar un encertat article, l'any 1988. Si ara gos tornar-hi, és perquè en sabem l'autor i, de més a més, he tengut accés a l'expedient que acompanyava

el mapa. De pas, vull rectificar una opinió meua (ROSSELLÓ, 2008) que J.B. Binimelis *podia* ser l'autor de la traça que ens ocupa.<sup>1</sup>

### *El mapa*

Catalogat a l'Arxiu de Simancas amb la signatura MPD, 7, 136, es conserva un disseny o esbós manuscrit sobre paper, executat a ploma i acolorit en groc —els dos forts primers— i en vermell els pobles, llogarets i possessions, esquematitzats en vinyetes arbitràries, però elegants. Presideix la traça (que no duu cap títol) una rosa dels vuit vents, centrada a *nostra senjora de lluch*, motiu suficient perquè n'hagi portat el comentari a aquest llibre.<sup>2</sup>

Les dimensions del full són 578 x 424 mm. Calcular-ne l'escala, en tractar-se d'un croquis "mental" aproximat, no té gaire sentit, però s'aproxima a 1/60.000. Tenint en compte que l'objectiu són els accessos al refugi de la Serra, cal incloure-hi la Costa Brava on l'enemic podia desembarcar i els *passos* —estrets gairebé tots— que conferien el caràcter arcerat dels tres (o quatre) *fuertes* projectats. El sistema de mostrar el relleu —que en negatiu implica viabilitat— és una mica contradictori. Mentre que als dos forts principals els passos formen una espècie d'apèndix o digitacions senyalades amb lletres (A-1 al de Lluc) i números (1-10 al de Cúber), al tercer fort del Teix i a la vall d'Orient assumeixen una forma d'embut, més lògica (11 passos, senyalats amb lletres A-K<sup>3</sup>). Dues úniques siluetes muntanyoses corresponen al castell d'Alaró i al puig de l'Alcadena. Un intent solitari de dibuixar el camí és al punt C. des de cala del Mig i cala dels Tests al corral de Cosconar. És una llàstima: potser les presses no ho deixaren enllestir.

El document, a banda dels rètols toponímics, porta dues taules amb el nombre d'homes necessaris per guarnir i defensar els passos dels dos "forts" principals, 256 en total, tenint en compte que com més amples exigien més guarnició (fins a 150 homes el pas dels Cairats, 50, el del Molí de Turixant, només 2, el pas del Grau Major). Amb aquesta defensa es consideraven inexpugnables i "*cabran en ella* [la fortalesa] *toda la gente inutil del Reyno*": 70.000 persones, hi volien encabar! A la part de tramuntana i escrit en sentit contrari, diu: "La vall den marc. Asta anant de pollensa alluch. Ay set molins de ajgo".

### *L'expedient*

El lligall de l'Arxiu de Simancas, signatura *Guerra antigua*, G.A. 414, 82, es titula: *Relation delas diligentias y preuentiones de guerra que sean hecho, en esto Reyno de Mall<sup>ca</sup> dendelos 18 de s<sup>bre</sup> ... hasta... 20 octubre del... [15]94*". 14 ff.

Com que ens aclareix, no sols la conjuntura bèl·lica de l'encàrrec, sinó també molts detalls del reconeixement estratègic, he optat per transcriure'n una part substancial com a apèndix.

L'amenaça turca va provocar la reunió del Consell del Regne, dels capitans de les viles, jurats i cavallers a fi de disposar-se a una eventual defensa. A la junta es va treure un document de

- 
- 1 En efecte, onze anys abans (1583), Joan Bta. Binimelis havia rebut un encàrrec oficial d'alçar un mapa "secret" de Mallorca que va enllestir devers 1586 o 1593 (Duran, 1982; Moll, 2000). Per altra banda, rivalitzava amb Antoni Verger en la planificació de la muralla de Ciutat (1596).
  - 2 L'article, redactat l'any 2009, estava destinat a un fallit volum commemoratiu de la coronació de la Mare de Déu de Lluc. Ara hi he afegit algunes precisions.
  - 3 "Tot lo terma de Horient" podia haver constituït el "Fuerte 4".



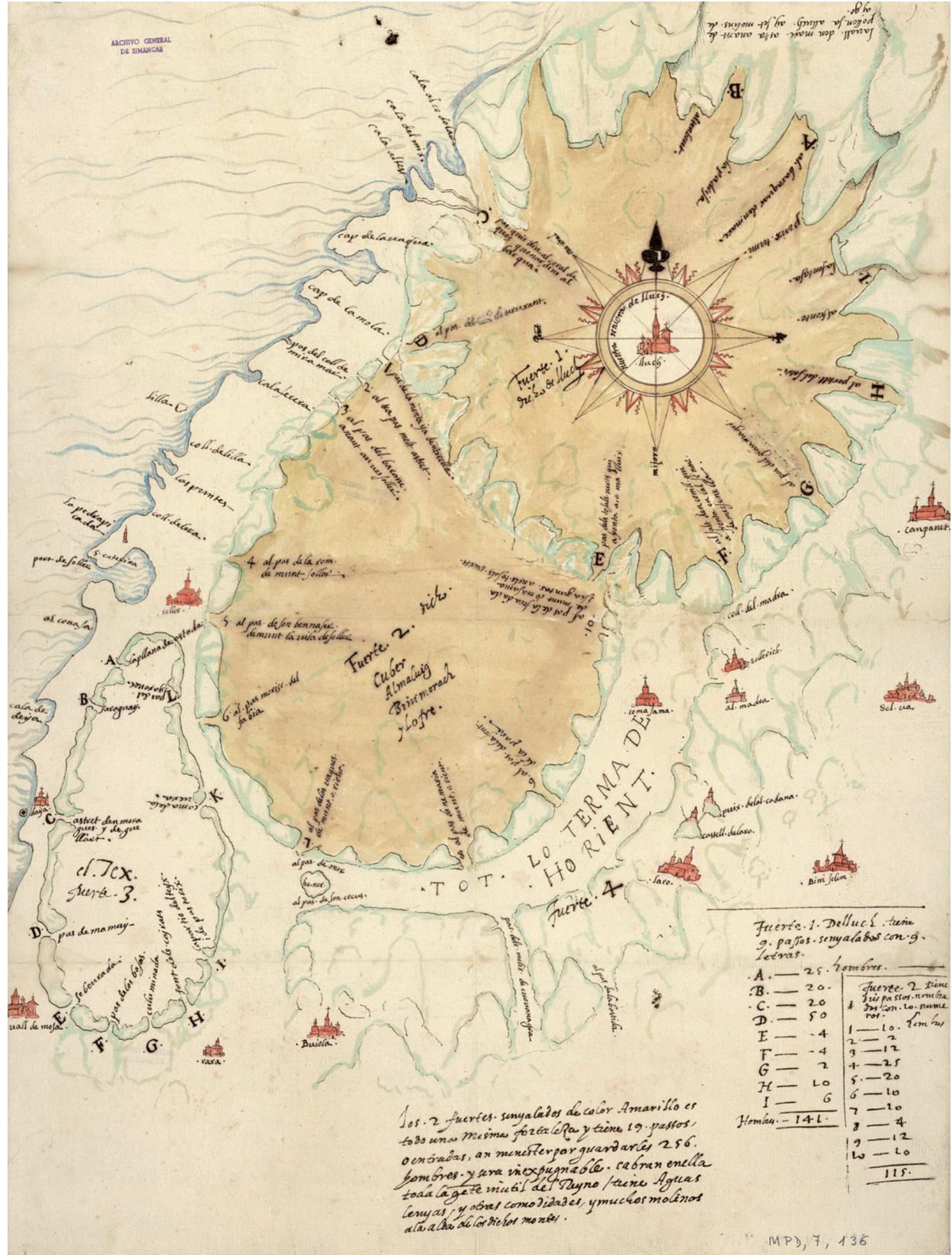


Fig.1.- Traça d'Antoni Verger dels forts de la Serra de Tramuntana, preparats per a una probable invasió turca, el 1594. (Archivo de Simancas, MPD, 07, 136; 57,8 x 42,4 cm).

1577 de Miquel de Montcada<sup>4</sup> que en circumstàncies anàlogues havia organitzat la maquinària estratègica. Els primers folis del document donen disposicions precises sobre defensa, munició i vigilància, estadística de gent útil i inútil, queviures i bèsties de bast. Una desfilada general prevista per al dia 29 (sant Miquel) fou ajornada i suprimida. Calia controlar els esclaus sarraïns i els moriscos de Granada, ambdós grups, sospitosos d'antuvi, i abastir els castells d'Alaró, Pollença, Santueri i Capdepera...

El que ens afecta més s'esdevé el dia 27 de setembre:

*“Tambien enbie dos Caualleros y un Enginyero a reconocer y visitar las Montanyas con instruction que reconoscan las mas fuertes, y los passos que han de guardar yla gente que aura menester para ellos y como se pueden fortifficar...”*

Al foli 8 v<sup>o</sup> comença “Orden dada para la deffensa de las Montanyas adonde se ha de retirar la Gente inutil”. Per arrecerar setanta mil persones “inútils” a la Serra, calia una mínima planificació per a la qual feren un viatge de reconeixement els cavallers Ramon Cós i Joanot (des)Brull, acompanyats del tècnic Antoni Verger.

*“... y bueltos me traxeron relation muy Particular y distincta puesta la montanya fuerte y los passos que sean de guardar en disenyo y pintura ques la siguiente”.*

A partir d'aquí —vegi's l'apèndix— ve la descripció topogràfica, començant pel conjunt orogràfic de Lluc i els seus accessos (ff. 10-11) que, un cop fortificats, oferirien el redòs més segur. Després del “termino de Luque”, hom recorre un altre boldró d'indrets fortificables: Cúber, Almalluig, Binimorac, l'Ofra, Tossals Verds i l'Arrom (ff. 11-12). Una tercera “fortificació” se centra al Teix (ff. 12-12 v<sup>o</sup>), a la qual no es confia gaire, i al final ve la “Relacion dela costa de la marina de Soller y parte de la Montaña” (ff. 13.13 v<sup>o</sup>) i encara un possible “fuerte 4” que seria la vall d'Orient “no tan fuerte como los primeros”(f. 14).

Joan Bta. Binimelis, el 1596 més o menys, havia redactat —o estava redactant— un *Tractat de la fortificaci6n de les muntanyes de l'illa de Mallorca*, esmentat als manuscrits de la *Hist6ria de Can Vivot i de Lambert Mata*, ambd6s copiats el segle XVIII.

#### LA CIRCUMSTÀNCIA I ELS OBJECTIUS

El perill turc havia estat evident al llarg del segle XVI. L'atac de Menorca per Baba' Aruch, el 1535, va atemorir tots els cristians i les incursions piràtiques sovintejaren a les poblacions litorals. Tot i que la vict6ria de la Lliga santa a Lepant (1571) sobre els otomans hauria d'haver tranquil·litzat els ànims, la percepci6n popular —i la del rei obsès, Felip II— era de paüra i, abans d'acabar el segle, esdevé pànic vertader. Dia 3 de setembre de 1594 s'havia entrellucat a vuitanta milles de Messina una “armada turquesca” formada per cent-cinc galeres i algunes naus. La notícia que el virrei de Sicília organitzava preparatius de defensa va arribar a Mallorca i Catalunya dues

4 Baró de Vilamarxant, lloctinent general de Mallorca (1576-1578). Havia participat i en sortí ferit a la batalla de Lepant.



setmanes després, quan el perill es creia imminent. Una conjuntura semblant s'havia produït el 1577, cosa que aprofitaren desset anys més tard per reviscolar el pla defensiu d'aleshores.<sup>5</sup>

La preocupació de les autoritats del regne tenia dos vessants, un de militar i l'altre de protecció civil. Deixam el primer de biaix, per centrar-nos en un utòpic pla de traslladar *tota* la població no combatent —els “inútils”: dones, infants i vells de seixanta anys en amunt— a la Serra. Hom en calculava un contingent de 70.000, no sé si encertat, però cau del seu pes que les “infraestructures” de l'època (camins, albergs, subministres, higiene, transport, organització, etc.) no haguessin permès altra cosa que un colossal desastre. Déu no ho va voler. Els estratèges de la cort de Madrid no havien tremolat en planejar l'evacuació de Menorca, no consumada tampoc. La que si es consumaria, seria l'expulsió dels moriscs peninsulars, pocs anys després, sense gaires contemplacions.

Aleshores i aquí es contentaren en mantenir els esclaus moros, els moriscs granadins i qualsevol estranger a més de cent passes de la murada de Ciutat. Blat, ordi, llegum i bestiar era el que calia recaptar i carregar, però l'única previsió en què insistien els encarregats del *survey* era la fretura de molins de sang i d'aigua a les àrees arrecerades de la muntanya. Hom enumerava els molins de la vall d'en Marc, el de Turixant i 46 més situats a Sòller Deià, Valldemossa, Coanegra i Alaró. Inca, la major població del Raiguer, havia de ser el centre de l'estat major militar, però també de l'organització de les previstes columnes de refugiats. “*Que en descubriendose la armada hagan retirar toda la gente inutil mujeres, ninyos y viejos de 60 anyos arriba*”. Els avisos de perill s'havien de fer amb l'habitual sistema de foc i fum a les talaies i muntanyes de Pollença, Felanitx i Randa.

#### ELS AUTORS

No sabem gaire coses dels cavallers designats per al reconeixement estratègic. Joanot Desbrull devia ser el propietari de Son Brull (Pollença) i possible benefactor de Lluc de Ramon Cos, no en tenim cap entresenya. Segur que el viatge de deu dies, el farien ben acompanyats de gent coneixedora del terreny i, sobretot, dels viaranys de muntanya.

D'Antoni Verger (1565 ca-1635), indirectament, sabem qualche cosa més ja que és l'artífex del portal major de la Seu de Mallorca. El document que he transcrit parcialment el qualifica (f. 8 vº) com a “*sculptor y muy ingenioso para este effecto*” [de fortificar els passos de la Serra]. Per altra banda, l'Arxiu de la Corona d'Aragó conserva dos plànols (M.P. 289-1 i 289-2) a escala 1/4.000 ca, titulats *Verdadera Planta de Mallorca y... siti... per lo Capità Fertin*, datats el 1596, on es representa el plànol del recinte murat de Ciutat de Mallorca, amb la reforma que s'hi estava realitzant sota la direcció de G. G. Palearo, *il Fratino* (TOUS, 2002). És clar que Antoni Verger hi estava col·laborant en qualitat del que ara diríem enginyer o arquitecte. Ell es declara “esculptor per art de àngulos”, cosa que indica que arribava almenys a una triangulació bàsica. La lletra d'aquests documents és molt més acurada que la del 1594.

Podria ser que l'ideòleg d'aquesta retirada a la fortalesa de les muntanyes fóra Joan Bta. Binimelis que sovint veiem incorporat als projectes estratègics del virrei. En efecte, a la *Descripció particular de l'illa de Mallorca* (1597 ca) trobam dos passatges que ho suggereixen:

“*Aquesta vall de Cúber y Almaluig està scitiade de una gran murade de pañes y montañes*

5 Joan Bta. Binimelis, de Capocorb estant el 1582, va veure “dues galeotes cossàries que prengueren una satgetia que venia de Sardenya”.

*altíssimas y molt aspres de tal manera que ab forces e ningunas indústrias humanes no se poden devallar [debel·lar] per ningun exèrcit quant allà s'i retirasen y s'i fessen forts los seus habitants*" (ff. 920 v i 93 r).

*"Aquesta Vall de Turixan se ve a unir ab la Vall de Lluch y Escorca en una fortalesa que comprèn molta terra, y pot ser molt guardada fent-se fort, y volent-se retirar en ella, havent menester, per guardar-la los poquets passos, molt poca gent, y axí seria cosa molt útil y profitosa als fills de la terra [que] sabessen, per las generals necessitats, que poden esdavanir la bellase y fortesesa d'estas montañes"* (f. 93 v).<sup>6</sup>

#### ELS TRES [QUATRE] "FORTS" I ELS ACCESSOS

El risc de desembarcaments hostils a la costa brava mallorquina que emfasitzen els nostres historiadors no era una cabòria forassenyada. Per això, els estrategues del virrei enumeren en els trenta quilòmetres llargs de la "marina de Sóller" setze punts perillosos, tots identificats (veure mapa). Cala el Codolar, cala del Mig i cala els Tests figuren a la traça i a l'informe com a indrets vulnerables per accedir a Lluc des des Cosconar. A cala el Codolar, molt gran, hi cabien vint-i-cinc vaixells; les altres són insignificants, sobretot la del Mig o Mitjana, ara anomenada cala Porxo o carregador de Lluc; els únics camins grafiats al disseny d'Antoni Verger van des d'aquestes caletes al punt C, el corral des Cosconar.

El cap de la Vaca, que ara deim morro de sa Vaca, només serveix de referent al següent cap de la Mola —a l'altra part de sa Calobra— que és la de Tuent. L'informe parla de dos passos estrets que poden defensar una vintena d'homes i a un mal endret per desembarcar. En Miquel Trias (croquis adjunts) ha localitzat una construcció que podria respondre a un dels passos que duu a la cala de ses Fel·les.

Al sud de sa Costera hi ha el coll de Miramar (6) —ara transformat en Biniamar (x = 478107; y = 4407990)— que és molt ample i exigia cent arcabussers. Dóna pas al camí de Bàlitz i queda a 6 o 7 km de Sóller; algú l'ha esmentat com a "port de Fornalutx". Cala Ferrera, tot i que ha desaparegut de la cartografia actual, la trobam als mapes manuscrits de Joan Bta. Binimelis (British Library, add. 24912): és una mòdica endinsada a mitjan camí entre el morro de na Móra i



Fig. 2 a i b.- Un dels possibles passos d'accés a la cala de ses Fel·les (mola de Tuent, costa de mestral).  
Als croquis s'hi observa un canal defensat per un parapet on se situaria la guàrdia. UTM: 482 091-4410 979.  
(Dibuix d'en Miquel Trias, 7.09.2009).

6 Moll, 2014, pp. 206-208 (edició crítica).

s'Illeta. Només hi cabien dos vaixells i no hi havia desembarcador. El coll de Cala Ferrera (x = 476358; y = 4407778) travessa l'espadat per anar al pas de s'Heura i arribar a Bàlitàx.

Les Puntes són al mapa, però a l'informe s'amaguen darrere el genèric "*los cabos adonde desembarcaron los Moros quando fueron a Soller*" (1561), però calia passar per un estret coll de l'Era (11), vora la talaia, damunt els Cingles. Un altre pas, dit el coll de l'Illa (x = 474525; y = 4406160) (9), era més fàcil de guardar amb dos vigilants i alguna mòdica obra. En canvi, la fortalesa (14) del fons del Port només vigilava el seu àmbit i hom suggeria d'alçar una torre a la Pedrapicada (13) que, anys a venir (1614-1622) fou edificada.

La cala d'Alconàsser amb prou feines en mereix el nom perquè "*es lugar abierto*" i no es pot protegir ni tan sols l'aiguada [font?]. El desembarc hi era gairebé impossible. A la cala de Deià, altrament, hi cabien quatre vaixells, però uns trenta homes podien impedir-ne el desembarcament. Enfront de la Foradada —no indicada a la traça— s'obria un pas molt estret que podien guardar una dotzena d'homes. El del port de Valldemossa,<sup>7</sup> el podien guarnir trenta homes i, més endavant, el pas de la Cova d'en Claret (x = 463630; y = 4393700), el podien controlar quaranta homes. Podria tractar-se de la cala d'en Claret, devers el port des Canonge.

El reconeixement impulsat pel lloctinent Pere Vivot posava l'èmfasi en el "fort" de les muntanyes de Lluç, baluard natural que venia a incloure els puigs Tomir, Caragoler i Roig, el conjunt de Maçanella i les valls intermèdies. Els portells accessibles —i defensibles— són enumerats a la "relació" en sentit antihorari, començant pel barracar d'en Marc (17), sobre el camí de Pollença que passava entre el puig Tomir i la Pedrissa. No ho puc situar amb precisió, però sembla referir-se al camí antic entre Fartàritx i Muntanya. Un pas alternatiu vendria a coincidir amb la carretera actual, subaix del Tamboret (18) (x = 494595; y = 4413022); els informants els creien bons de fortificar —amb rònegues trinxeres— i de defensar amb menys de cinquanta homes.

"El corral del Cosconar dins Albarca" (19) tenia un pas estret enfront de la penya de la Cova dels Pastors: aquests detalls tal volta serveixin perquè algun trescorador localitzi el punt C del croquis amb precisió. A l'endret del torrent de Parells, la fita D correspon al pas del Molí de Turixant (20) que devia trobar-se entre es Burgar i sa Replegada.<sup>8</sup> Podria tractar-se del congost mateix del Gorg Blau ja que el document parla d'una penya i de 5 o 6 passes d'amplària.

Voltant vers migjorn, el pas següent, molt distorsionat a la traça, és el "dels Tossals Verds qui afronta a Almalluig" (21); podria coincidir amb el coll des Coloms, al caminó des Prat de Cúber. Es considerava molt bo de controlar "*por estar en un despeñadero que apenas se puede subir*". Tot seguit ve el salt d'en Conill (F) (22), molt estret i que poden guardar quatre homes; afrontava amb "cal senyor nou de Maçanella". Ara per ara, no el tenc localitzat amb precisió. Per un altre pas, anomenat el grau Major (23),<sup>9</sup> hi venia el camí des de Selva i era tan estret i segur que dos homes sense armes el podien controlar [salt de la Belladona?]. Més endavant i devers llevant del santuari, hi havia el portell del Setrill (24) que deu coincidir amb el pas d'en Bisquerra (entre Biniatró i Alcanella). Diu que s'obre entre *Alfonte* (el Frontó) (24 bis) (x = 494988; y = 4407822) i la penya de la Fontassa (25) i que amb sis homes n'hi ha prou per defensar-lo.<sup>10</sup> Vegeu el text i la taula de topònims a l'apèndix. (Els números són els que consten al mapa adjunt).

7 La marina de Valldemossa havia sofert dues incursions, el 1552 i el 1582 (DÍAZ et al, 1988).

8 Dades del fitxer toponímic i documental del pare Rafel Juan, consultat a Lluç, gràcies a l'amabilitat del P. Gabriel Seguí.

9 El 1586 s'havien construït parets en una de les voltes del grau Major i el 1590 s'hi havia alçat la 'Creu Nova'. (JUAN, R.: *Fitxer toponímic*).

10 El fitxer consultat del P. Juan esmenta "lo Front de la Serra d'Alcanella".



Com a llocs de reserva per refugiar la població no combatent i formant un segon fort o reducte, comptaven els territoris de Cúber, Almalluig, Binimorac, l'Ofra, es Tossals Verds i s'Arrom que ni tan sols tenen continuïtat. Al croquis cartogràfic s'expressen amb números, seguint altra vegada un circuit antihorari. La primera entrada és el pas d'en Torrella (26), molt estret —set o vuit pams— entre dues penyes i el poden assegurar deu homes; no pot estar gaire lluny del Gorg Blau.<sup>11</sup> Un altre “pas molt estret” (27), més al sud-oest, el podien controlar dos guàrdies. El següent accés és el cèlebre camí des Barranc de Biniaraix-Sóller (28) que podia ser vigilat des de dalt amb deu o dotze homes. El pas de l'Arrom (29) ( $x = 477350$ ;  $y = 4400447$ ),<sup>12</sup> “*al vessante de dos Peñas*”, dominava Sóller des de dalt, com també el pas de Son Bennàsser (30), tal vegada el coll de Sóller per antonomàsia; amb una trinxera, vint homes en garantien la seguretat. El pas Morisc d'Alfàbia (31) és un topònim ben suggeridor: sembla que confinava amb Son Bennàsser. Ha estat identificat:  $x = 473787$ ;  $y = 4397643$ .

Voltant cap a migjorn, arribam al pas —o port— de les Vaques (32), damunt Orient, bo de guarnir; devia servir per entrar a la serra d'Alfàbia des d'Honor, més o menys. El pas de na Maria (33), just al nord d'Orient i des Puget, tira cap a l'Ofra ( $x = 479442$ ;  $y = 4400169$ ). Més enllà quedava el pas de la Font de la Parra (34), probablement la que ara ed diu de s'Aritja, amunt de Comassema, i més enllà encara, tirant a Cúber, el pas de la Foradada (35) amb el qual es completava el circuit defendible amb un contingent de cent-quinze homes.<sup>13</sup>

Amb prou menys convicció, els experts afegeixen un tercer “fort”, el del Teix, dibuixat més rònegament a la traça que reproduïm. La volta que en fa el document i l'ordenació per lletres (A-L) es repeteix en sentit antihorari. El primer pas es retola com a Capllana d'Estada = plana de Bartomeu Estada, al camí de Sóller a Deià: no tenc indicis suficients per a situar el pas que necessitava seixanta homes per a fortificar-lo. Tampoc està gens clar l'accés següent, el xaragall d'en Guillem Penya, qualque barranc fondo que davalla cap a Llucalcarí o la cala de Deià; no havia de mester més que dotze homes. L'immediat estret d'en Moragues i Gallard (41), l'he situat al límit de les dues possessions de Son Gallard —de Bartomeu Gallard— i Son Moragues —de Mateu Moragues—, un coll a més de 800 m d'altitud que exigia cent homes per a fortificar-lo. Tot seguit arribam al pas del Torrent de Mamai “que ve del Teix”, més bo de guarnir. *Hauria de ser* la part alta del torrent que desemboca al port de Valldemossa.

S'Abeurada (43) ( $x = 467657$ ;  $y = 4396317$ ) seria el pas paral·lel al torrent de Son Gual on raja la font de s'Abeurada: exigia una guarnició de cent-vint homes. Després venia el pas *de los bojos o les Basses* (44) ( $x = 468130$ ;  $y = 4396500$ ), en un comellar més estret, delà d'un turó, 600

Al costat fig. 3.- Restitució de la traça militar de 1594 sobre el mapa topogràfic actual. S'han contornejat els tres “forts” fonamentals i senyalat tots els passos i referents esmentats a la documentació de l'Arxiu de Simancas. En benefici de la claredat, molts punts s'han numerat: 9 coll de s'Illa; 11 coll de l'Era; 13 sa pedra Picada; 14 port de Sóller; 17 el barracar d'En Marc; 18 el Tamboret; 19 pas del Corral de Cosconar; 20 pas del Molí de Turixant; 21 pas des Tossals Verds; 22 salt d'En Conill; 23 pas del Grau Major; 24 portell des Setrill; 24 bis el Frontó; 25 la Fontassa; 26 pas del Puig d'En Torrella; 27 “un altre pas molt estret”; 28 pas des Barranc de Sóller; 29 pas de s'Arrom; 30 pas de Son Bennàsser; 31 pas Morisc d'Alfàbia; 32 pas de ses Vaques d'Orient; 33 pas de Na Maria; 34 pas de sa Font de sa Parra; 35 pas de sa Foradada; 37 pas d'Honor; 38 pas de Son Creus; 41 estret de Son Gallard; 43 font de s'Abeurada; 44 pas de ses Basses; 45 sa Colominada; 46 font des Cairats; 47 partió des Teix i Pastorix; 48 Comavera; 49 pas des Garrover; 50 pas de sa Bastida; 51 pas des Molins de Coanegra; 52 pas de ses Artigues.

11 Un afluent del de Parells es diu torrent de s'Estret. (JUAN, R.: *Fitxer toponímic*).

12 “*Strecho hasta la Rom*” en un document de 1758, citat per R. Juan.

13 Sa Foradada dona nom al torrent de sa Foradada, entre Cúber i Binimorac. Hi ha(via) un gorg de sa Foradada que fa partió amb Son Torrella. (JUAN, R.: *Fitxer toponímic*).



m a l'est de l'anterior. *La Culuminada* (45), ara sa Colominada (x = 468145; y = 4396197), és una zona urbanitzada del nord-est de Valldemossa i forma una endinsada en aquesta direcció cap al cim del Teix. Remuntant la vall, el pas dels Cairats (46) —un tallerrat impressionant de la serra de Son Moragues, que mira a mestral— coincideix amb una font dels Cairats, actualment dita des Polls (x = 470191; y = 4397527). Per tal de fortificar el pas i assegurar-lo, hom demanava cent-cinquanta homes.

La partió de les possessions del Teix i Pastoritx (47) era travessada pel pas de la Foradada, ara dit coll de Penyaforadada o de Pastoritx. No he pogut aclarir el punt senyalat amb la lletra K, coma de la *Vera o estret de la Vena* (48), considerat fàcil d'assegurar, només amb dotze homes. L'hauriem de cercar per s'Alqueria d'Avall prop de la qual hi ha una Comavera. El darrer pas, del Garrover (49), que havien de custodiar vint-i-cinc homes, el tenim damunt Biniforani, amb la qual cosa es tanca el circuit del Teix, un "fort" al qual els responsables del reconeixement confien ben poc, ja que només per defensar-lo hi calien 584 soldats.

Una quarta opció de refugi, més desdibuixada encara (però, tal volta, menys utòpica), es fixava en la *Valle de Orient que se puede serrar pero no es tan fuerte como los primeros*". Hi enumeren nou passos, no sistematitzats al croquis d'A. Verger. Entrant per les Comunes de Bunyola, cal passar per la font del Verger del Coll d'Alfàbia. Un segon accés és el pas de la Mola d'Honor (37) a la banda de Son Creus i, no gaire lluny, la partió de Son Creus (38) a la Barrera. Hi havia un altre pas a la mola d'Honor que la traça no ens permet de situar.

Cap al sud, baixant per la Canal o congost de Coanegra —*Cobanegra* al lligall—, el pas dels Molins de *Couanegra* (51)<sup>14</sup> es considerava molt fàcil de guardar. El portell Roig, al límit de la Bastida, cal cercar-lo devers es Rafal i el pas de les Artigues, més prop d'Alaró (x = 481099; y = 4396122). El pas de Son Vent donava al castell d'Alaró i, el darrer, el trobam a la volta del Pi, entre el castell d'Alaró i el puig de s'Alcadenà. Tot el dispositiu de la Vall d'Orient requeria dos-cents tretze homes, un xifra exagerada, comparada amb els dos forts primers.

10 de juny 2009/19 de setembre 2014

#### BIBLIOGRAFIA

- BINIMELIS, Joan (2014) *Descripció particular de l'illa de Mallorca e viles*. Edició crítica de Juli Moll. València, Publicacions de la Universitat de València – Institut Cartogràfic de Catalunya. 917 pp.
- DÍAZ, Ramon; GINARD, Antoni; PICORNELL, Climent; RULLAN, Onofre i SEGUI, Joana M<sup>a</sup>. (1988) Un mapa de part de l'illa de Mallorca de l'any 1594 (circa). *Treballs de Geografia*, 40: 113-117.
- DURAN, Eulàlia (1982) *Les germanies als Països Catalans*. Barcelona, Curial. 564 pp.
- JUAN, Rafel (inèdit) *Fitxer toponímic i documental de Lluc*. Arxiu del Santuari.
- MOLL, Antoni Lluís (2000) La geografia renaixentista en la Història general del regne de Mallorca de Joan Binimelis. *Recerques*, 40: 17-134.
- RIERA, Juan (1978) *Mapas, planos y dibujos de Baleares, Cataluña y Valencia en el Archivo de Simancas*. Valladolid, Universidad de Valladolid. 100 pp. + 26 láms.
- ROSELLÓ I VERGER, Vicenç M. (2008) *Cartografia històrica dels Països Catalans*. València, Universitat de València – Institut d'Estudis Catalans. 402 pp.
- TOUS, Juan (2002) *Palma a través de la cartografia (1596-1902)*. Palma, Ajuntament de Palma. 398 pp.



## Annex 1

Antoni Verger / Informe 1594

---

Toda la parte de Poniente Maestro y Tramontaña desta Isla es montanyosa y aspera desde Andrache a Pollença pero la que es fuerte y inespugnable es la parte de las montañas de nr<sup>l</sup> senora dluch questa senyalada en el diseño de color amarillo la qual es capacissima que pueden caber en ella las [70.000 ?] personas y muchas mas y todos los ganados y bestias para provision muy abundante de aguas y lenyas y estan muy abrigadas tienen algunos passos que facilmente se pueden guardar como se ve en el diseño por sus propios nombres de los quales se hara particular mention porque en caso que sea menester les hallen y en cada uno de los dichos passos pensaua poner un capitán Cauallero con alguna gente de Armas tambien auia nombrado a Ramon Cos Cauallero principal y de confianza por cabessa de la gente de Guerra que la quedaria guarnecidos los passos para socorrer de alli los passos que lo huuiesse menester y que este estuiesse ala orden del General del campo porque en caso de retirada no huuiesse [sic] dos cabessas y por ella algun desorden.

[Dos paràgrafs en clau, il·legibles]

**Relacion hecha por mandado del capitán Gr<sup>l</sup>. Pere Viuot Regente el Officio de la Procuraci<sup>o</sup> Real y Lugartje General del Rey<sup>o</sup> de Mallorca de la Montaña del Sor Ramon Cos y Juanote Bruy Caualleros para ver adonde se podra recoger mas commodamente la gente inutil en caso de armada Turquesca.**

Primeramente hyendo de la Villa de Pollença a na S<sup>ra</sup>. de Lluque se halla el Puig Tumi ala mano Izquierda y ala halda del hay un passo el qual se dize del Barracar den March. Dicho passo es en medio del dicho Puig y La Padriassa se puede guardar facilmente con 29 hombres y si se bassia una trinxera que se puede hasser con facilidad le guardarian 10 hombres y dicha trinxera se puede hasser con mucha facilidad por estar aparte adonde hay mucha cantidad de piedra leña y tierra el qual passo va señalado con letra A.

Mas adelante ala parte derecha hyendo a Lluque hay otro Passo que esta entre la Pedriassa y la Montaña que se dize el Tamboret la qual es muy fuerte y dicho passo se puede guardar con 19 o 20 hombres con mucha seguridad y hassiendose en el algun poco de trinxera seguardaria de [ensima] de dicha Montaña por estar cortada ala parte del dicho passo y sobre pujalle el qual Passo y Montaña va señalado con letra B.

Mas adelante por la parte del Cosconar hay tres calas la una se llama Cala Alcodolar, la qual es muy grande y pueden estar en ella 25 vaxeles [pero] muy sujetos a Poniente Maestre y Tramontana. La otra sedise Cala mitjana y la otra cala altest. Y aunque en dichas Calas desembarcassen enemigos no pueden entrar ala Tierra adentro sino por un passo engosto el que se disse el corral del cosconar que esta enfrente de la Peña de La cueua de los Pastores. Por dicho passo fueron los Moros ala Possession de Albarca Puedese guardar con 20 hombres con mucha facilidad y facilmente se puede fortificar como parece pola traça que va señalada con letra C.

Mas adelante a la mano derecha hay un Passo en el Molin de Turixat el qual se puede guardar con 50 hombres con mucha seguridad y fortificandole dende la Peña del molin ala boca del Torrente de Parells hassiendose una trinxera seguardaria con menos gente. Tiene dicho

Passo de anxo 5, o 6 passos y esta en una halda de Montaña como parece por la traça que va señalada de letra D.

Mas adelante a mano Derecha hay un Passo q. se disse als Tosals verts muy engosto el qual le guardaran 3 o 4 hombres con mucha siguridad y ay mucha commodidad para serrale y quedaria muy fuerte y siguro sin hauer necessidad de quien le guardasse por estar en un despeñadero que apenas se puede subir a el como parece por la traça que señalada con letra E.

Mas adelante hay otro Passo ala mano derecha al Salt den Cunill el qual es muy engosto y siguro y les pueden guardar quatro hombres con mucha siguridad y assimesmo sepuede fortificar facilmente como parece porla Traça que va señalada con letra F.

Mas adelante assimesmo ala mano derecha hay otro passo muy engosto que se llama el Grau mayor Es tan fuerte y siguro q. Dos hombres sin armas lepueden guardar con mucha siguridad y assimesmo sepuede serrar como parece por la traça q. va señalado con letra G.

Mas adelante assi mesmo ala mano Derecha hay otro Passo que se llama el Portell del Satriy el qual esta abaxando de una Peña yse puede guardar con 10 hombres fortificandole q. se puede hassar con muy poca costa se haria muy [ressio] demanera que un hombre con Piedras le guardaria Va señalado con letra H.

Mas adelante siempre ala mano derecha hay un Passo Engosto (señalado de letra I) que de una parte tiene la Montaña que se disse Alfonte y de la otra parte se disse la Peña dicha fontaça En medio dellas hassen un estrecho el qual sepuede guardar con 6 hombres y sera assigurar todo el Termino de Luque, aduertiendo que dicho Termino es muy grande en el qual hay lugares muy comodoss y grande Prouisiõ de leña y otros Bastimentos para hassar Barracas o xoças y hay muy grande alsinar con muchas aguas corrientes en gran habundancia. Ay assi mesmo mucha cantidad detodas suertes de carnes y muchos conrradissos solo hay falta de Molinos delos quales se ha de proueher de la parte dela Villa de Pollença de la Vall den March hay seys dedonde se proueheran Arina.

Este fuerte delos montes de Lauq. que como se ha dicho tiene nueue Passos que guardar es grande y capas para recoger en el toda la gente y bestiares del Reyno. Pero porque se entienda los fuertes que hay enel Reyno se discurrirá los otros montes como se sigue.

**Haiendo dado fin al Termino de Luq y porque huiesse mas lugares se ajustaron Cuber, Omaluig, Binimorach, Loffre, tosals verds, Larrom y otros lugares. Empeçando a juntar desde el Molin de Turixant siguiendo ala mano derecha la Montaña den Torrella.**

1. Primeramente empessando ala montaña den Torrella hay un Passo que dissen Den Torrella puede seguardar con 10 hombres con seguridad y se puede fortificar con facilidad y poco gasto por ser muy engosto y hassar un estrecho en medio de dos Peñas que tiene de ancho no mas de siete, o, ocho palmos.

2. Assimesmo junto a dicho Passo hay otro muy pequeño que dos hombres le guardarll puede sefortificar facilmente y sera siguro sin hauer necessidad de poner guardias.

3. Mas adelante hay otro Passo Al Barranch hyendo assia la Villa de Soller puede seguardar con 10, o, 12 hombres y estra siguro, dicho Passo esta en medio de la Montaña y con facilidad se puede guardar densima della.

4. Mas adelante es el Passo del arrom que sepuede guardar con 25 hombres puede se hassar una trinxera y sera muy siguro por estar al vessante de dos Peñas.

5. Mas adelante es el Passo de son Benasçer Ensima de la Villa de Soller puede se hassar

fuerte con 20 hombres con mucha seguridad conuenrua hasser en el alguna trinxera.

6. Mas adelante del passo Morisch de alfabia a son Bennasser sepuede hasser fuerte con 10 hombres y sepuede fortificar facilmente y sera muy siguro.

7. Mas adelante es el port delas Vacas a mano ysquierda entrando a Orient yse puede guardar facilmente con 10 hombres con siguridad.

8. Mas adelante es el Passo dena Maria a la mano isquierda ensima de Orient puede seguardar facilmente con 4 hombres y fortificando le puede estar sin que nadie lo guarde.

9. Mas adelante es el passo de la fuente dela Parra el qual se puede guardar con 12 hombres y hay muy grande comodidad para hasserle fuerte cõ una trinxera que se hisiesse y seria muy siguro.

10. Mas adelante es el Passo dela foradada a mano isquierda ensima Comasema a Orient. Se guardara con 10 hombres y si dicha fortificaciõ se sierra o junta con los Tossals vent [sic] que es el termino de Luq. dentro dicha fortificaciõ hay muchas leñas, muchos conrradisos, Muchas aguas y muchas partes comodas adonde recogerse saluo que en dicha fortificaciõ no hay ningun Molino pero pueden se proueher como dicho tengo delaq Vall den March ala parte dePollença hay seys Molinos de agua y por la parte de Soller hay 17 y por la de Daya hay 7 y por la de Valldemossa hay 7 y por la parte de Coanegra 8 y assimesmo por la de Alaron ay 7 y dentro delas dichas Montañas puede estar todo el Bestiar del llano en tiempo de necessidad.

Este segundo fuerte de Montañas que tiene 10 passos que guardar es grandissimo y tan fuerte como el primero y se junta con el y los numeros decada capitulo corresponden alos de la Traça.

#### **Fortificaciõ del Teix separada del fuerte del Termino de Luque y otras partes.**

A. Primeramente el Passo de Bartholomeo Estada hyendo de Soller a Daya que se llama la Plana de Bartholome Estada para hasserse fuerte ha menester 60 hombres.

B. Mas adelante el Passo del Çaragay de Guillerm Peña para hasserle fuerte y siguro hamenester 12 hombres.

C. Mas adelante el Passo estrecho que affrenta con Bartje. Gallard y Matheo Moragues paran hasser le fuerte ha menester 100 hombres y sera siguro.

D. Mas adelante el Passo del Torrente de Mamay en el Teix para haserse fuerte y siguro ha menester 15 hombres.

E. Mas adelante el Passo que se llama la Abaurada para tener lesiguro habra menester 120 hombres.

F. Mas adelante el Passo de las Bassas para haserle fuerte y tener lesiguro ha menester 25 hombres.

G. Mas adelante el Passo de la Culluminada por estar siguro hamenester 15 hombres.

H. Mas adelante es el Passo dels cayrats para hasselle fuerte y estar siguro hamenester 150 hombres.

I. Mas adelante es el Passo dela Partio del Teix y Pastorig que se llama la foradada hamenester para hasserse fuerte 50 hombres.

K. Mas adelante el Passo que se disse Estret que se llama de la vena para hasserse fuerte hamenester 12 hombres.

L. Finalmente ay el passo del Garrouer ensima de Biniforani para hauelle de guardar con seguridad habran menester 25 hombres En esto se concluye toda la fortificacion dendl Teix salliendo de Soller y valldemuça boluiendo para el camino de Alfabia Juntamente con todas las Montañas q. les estan juntas y dicho lugar es muy prouido de leñas conrradissos y aguas y muy



sufficiente para recoger y tener Bestiars. Este fuerte 3 del Teix no lo es tanto como los otros por estar mas abierto y hauer menester mas gente que le guarde y estar mas cerca de la Ciudad y assi en caso de Armada no conuiene retirar gente inutil en el pues tenemos los dos fuertes primeros que son inexpugnables y commodos y sera no tener la gente tan desrramada.

### **Relacion dela costa dela marina de Soller y parte de la Montaña**

Primeramente ala Mola que esta despues del cabo de la Vaca hyendo assia la parte de Soller hay un cabo que sedisse la Mola adonde hay dos passos estrechos que se pueden guardar con 20 hombres y hay mal lugar para hauer de desembarcar.

Assimesmo hiendo ala parte de Soller ay otro passo que se dise del Coll de Miramar el qual es ancho. Para guardarlo habra menester 100 hombres y hassiendo una trinxera otros 100 hombres arcabuseros le guardaran y sera muy fuerte.

Despues viene Calaferrera adonde no hay desembarcadero en el qual pueden estar dos baxeles dicha cala esta sujeta a Poniente maestre y tramontana.

Mas adelante son los cabos adonde desembarcarò los Moros quando fueron a Soller hay mal passo y no pueden passar pormas de un passo para hauerde yr a Soller que se dise del Era junto ala Atalaya Esta señalado dicho passo en la Planta con una cruz.

Mas adelante hay otro passo que se disse el coll del Illa dos hombre le guardará y fortificando le que se puede hasser con Diez escudos quadara fuerte de manera que no habra necesidad que leguarden.

Hase de aduertir que la fortalessa de Soller no guarda nada por estar en mal lugar [y tener] Padastre y solo sirue para que no entren en el Puerto. Pudiendo entrar por el coll del era y correr toda la costa y si se hiziesse una fortalessa ala piedra Picada guardaria que no desembarcassen alos cabos ni entrassen por el coll del era Por donde fuerò los moros a Soller y [de] dicha fortalesa guardaria el puerto de Soller y no tiene ningun Padastre como ahora tiene la q. hay de todo lo que seaduierte.

Más adelante es la cala del Conassa lugar que no se puede guardar por ser abierto ni menos se puede guardar hasta elagua dulce por ser assimesmo habierto pero no pueden entrar en ningun lugar de la Montaña.

La Cala de Daya es lugar adonde pueden estar quatro vaxeles para impedirles que no suban se puede deffender con 30 hombres.

Mas adelante hay otro passo a la foradada el qual pueden guardar 12 hombres es a saber en un Passo ensima la Montaña ques muy engosto y baxo hay muchas partes adonde pueden desembarcar baxeles pequeños con mucha facilidad.

En el Puerto de Valldemuça hay un Passo que se puede guardar con trenta hombres.

Mas adelante hay otro passo que se dise la coua den Claret el qual se puede guardar con 40 hombres y sera guardada la costa de Marina con Mucha seguridad con la dicha [gente] repariendola en cada parte como esta señalado.

Esta Relacion dela costa dela Marina de Soller y la montaña no se ha hecho paraq. sea necesaria por guardia o, fortification de los que estaran en la Montaña de Luque Porq. con guardar los q. Passos del dicho fuerte de nrã S<sup>ra</sup>. de Luque quedan serrados y seguros los que [.....] quenno pueden ser presos sino por hambre. Ha se puesto la dicha Relacion dela costa y marina para lo que toca atener la guardada afin de assegurar el socorro y auisos que pueden uenir poessa parte siguramente.

**Relacion dela Valle de Orient que sepuede serrar pero no es tan fuerte como los primeros y este sera el fuerte 4.**

Para hauer de entrar a orient ala parte derecha por las comunas de Buñola hay un passo que dissen la fuente del verger del Coll de Alfabia el qual se guardara muy bien con 50 hombres.

Mas hay otro Passo dela Mola de onor ala parte de son Creus se puede guardar con 20 hombres y sera siguro.

Mas hay otro passo que se disse la partio ason creus ala Barrera el qual se guradara con sinquenta hombres y estara con siguridad.

Mas hay otro Passo ala mesma Mola de honor se puede guardar muy bien con 15 hombres.

Mas hay otro passo abaxando a cobanegra el qual se disse dela canal el qual se guardara con seys hombres y estaraq bien siguro.

Mas otro Passo que se disse Portel Roig en el cabo dela Bastida seguardara con veynte hombres con siguridad.

Mas otro passo delas Artigues hyendo a Orient Puedese guardar con 12 hombres y estara bien siguro.

Mas otro passo deson Vent hyendo al camino del Castillo de Alaron el qual seguardara muy bien con Diez hombres.

Finalmente hay otro Passo a la buelta del Pin en el Vessante del Castillo de Alaron del Puig delcadena el qual sepuede guardar muy bien con 30 hombres.

En estos 4 fuertes no se comprehenden los castillos de Alaro, Pollensa, y falaniche. [Afegit posterior]

(Archivo general de Simancas. G.A, Leg 414-82)

## Annex 2

MAPA	LLIGALL	ESCRITURA ACTUAL
lluch	Luque/Luque	Lluc
soller	soller	Sóller
daya	Daya	Deià
uall de mosa	Valldemuça	Valldemossa
raxa		Raixà
Buiola		Bunyola
laro		Alaró
Bini selem		Binissalem
coma sama		Comasema
al-madra		Almedrà
Selva		Selva
sollerich		Solleric
canpanet		Campanet
cala as codolar	Cala Alcodolar	cala des Codolar
cala del mix	Cala mitjana	cala Porxo (carregador de Lluc)
cala altest	cala altest	cala des Tests
cap dela uaqua	cabo de la Vaca	Morro de sa Vaca
cap de la mola	la Mola	Mola de Tuent
pas del coll de mira mar	Coll de Miramar	Biniamar (Bàltx)
cala ferera	Calaferrera	cala Ferrera ?
Silla		s'Illeta
coll dellilla	coll del Illa	coll de l'Il·la
las puntas	[los cabos]	ses Puntas
coll. de lera	coll del era	
La pedrapicada	la piedra Picada	torre (de la Pedra)picada
S. caterina		Santa Catalina
port de Soller	Puerto de Soller	port de Sóller
al conasa.	cala del Conassa	Alconasser
cala de deya	Cala de Daya	cala de Deià
<b>Fuerte.1. dicho de Lluch</b>		
A. al.baraquar den marc	Barracar den March	Barracar d'En March
la padrisa	La Padrisa	la Pedrisa
B. altenboret	el Tamboret	el Tamboret
C. pas quis diu.al coral de quosquonar, dins albarqua	Corral del cosconar	Corral des Cosconar
D. al pas del moli de turixant	Molin de Turixant	pas des Molí de Turixant
E. pas dels tosals. verts qui afronta a aramalluix	els Tosals verts	pas des Tossals Verds
F. al salt den conill.qui a.frona en Cal [Sr. Nou] de messenella	al Salt den Cunill	Salt d'En Conill
G. al pas del grau magor	el Grau mayor	es Grau (Major)
H. al portell.del.satri	Portell del Satriy	es Portell des Setrill
al fronto.	Alfonte	el Frontó
I. La fontasa	Peña fontaça	sa Fontassa
puix. tumi	Puig Tumi	Puig Tomi(r)
<b>Fuerte. 2. dicho. Cuber Almaluig Binimorach y Lofre.</b>		
1. pas de la montaya den torella	Passo Den Torrella	(pas del Puig d'En Torrella)
2. altra pas molt estret	otro muy pequeño	¿es Gorg Blau?
3. al pas del baranc anant an ves soller	Passo Al Barranch	es pas des Barranc (Biniaraix-l'Ofra)
4. al pas de la rom de munt Soller	Passo del arrom	es pas de s'Arrom
5. al pa de son bennaser. demunt la uila de Soller	Passo de son Benasçer	es pas de Son Bennässer
6. al pas morisc. del fabia	passo Morisch de alfabia	es pas Morisc d'Alfàbia
7. al pas delas vaques de munt orient	el port delas Vacas... entrando a Orient	es pas de ses Vaques
8. al pas de ne maria. de munt. orient	Passo dena Maria	es pas de Na Maria
9. al pas dela font de la para	passo de la fuente dela Parra	es pas de sa Font de sa Parra
10. al pas de la foradada de munt de [co]masama [sa]guntas. anels.tosal verts	Passo dela foradada... ensima Comasema	es pas de sa Foradada
Tot lo terma de Horient		terme d'Orient

al pas. de onor/Honor		coll d'Honor
al pas. de Son creus		es pas de Son Creus
<b>el Tex. Fuerte. 3</b>		es Teix
A. capllana de astada	Plana de Bartholome Estada	
B. saraguay	Passo del Çaragay de Guillem Peña	
C. astret den moragues y de guellart	Estrecho que affrenta con Bartj <sup>o</sup> Gallard y Matheo Moragues	s'Estret de Son Gallard
D. pas de mamay	Passo del Torrente de Mamay en el Teix	
E. se beurada	la Abaurada	s'Abeurada (font de)
F. pas de los bojos	Passo de las Bassas	ses Basses
G. culu minada	Passo de la Culluminada	sa Colominada
H. font dels cairats	Passo dels cayrats	font des Polls (des Cairats)
I. lapartio del teyx. i de pastorix	Passo dela Partio del Teix y Pastorig/la foradada	coll de Penyaforadada o de Pastoritx
K. coma dela uera.	Estret de la vena	
L. pas del garouer	passo del Garrouer	
<b>Fuerte. 4</b>		
puix.delal.cadena	Puig delcadena	puig de s'Alcadena
castell. delaro	Castillo de Alaron	castell d'Alaró
al pas de la bastida	Portel Roig en el cabo dela Bastida	
pas.dels.molis de couanegra		es Freu de Coanegra
La uall. den marc asta anant de pollensa alluch. av set mollins. de ajgo.	De la parte dela Villa de Pollença [en] la Vall den March hay seys [molinos]	la Vall d'En Marc



